



Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi

2022, 6(3): 111-125

DOI: [10.29226/TR1001.2022.293](https://doi.org/10.29226/TR1001.2022.293)

ISSN: 2587-0785 Dergi web sayfası: <https://www.yepad.org>



ARAŞTIRMA MAKALESİ

Turizm Sektöründe Kadın Girişimciliği: Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi

Dr. Öğr. Üyesi Emine BALCI, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: emine.balci@hbv.edu.tr

ORCID ID: [0000-0003-3387-3011](https://orcid.org/0000-0003-3387-3011)

Yüksek Lisans Öğrencisi Ramazan ÖZDEMİR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, e-posta: ramazan.ozdemir@hbv.edu.tr

ORCID ID: [0000-0002-5629-1746](https://orcid.org/0000-0002-5629-1746)

Öz

Bu çalışmanın amacı, bir kadın girişimciliği olan kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir turizme katkısını analiz etmektir. Kırsal kalkınmada kadın el emeğinin üretiminde ve pazarlanmasında yaşanan sıkıntıların bir kooperatif aracılığıyla aşılabileceği ve turizme katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle Ankara'nın önemli bir turizm destinasyonu olan Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi incelenmiştir. Buradan hareketle çalışmamızda Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi üyeleri ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda kadınların ev eksenli çalışma çerçevesinde gerçekleştirdikleri faaliyetleri kooperatif bünyesine aktarmalarının Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi'nin temelini oluşturduğu görülmüştür. Ev eksenli üretimin kadın işbirliğine dönüşmesi, kadınlara hem ekonomik ve sosyal fayda sağlamış hem de özgüven, güç, eşitlik, çok yönlülük, vizyon kazandırmıştır. Bunlara ek olarak, turistlerin uğrak noktası olması nedeniyle kooperatif, turizmin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır.

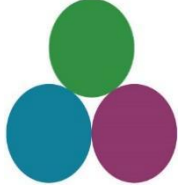
Anahtar Kelimeler: Kadın, girişimcilik, kooperatif, turizm, sürdürülebilirlik.

Makale Gönderme Tarihi: 27.4.2022

Makale Kabul Tarihi: 19.5.2022

Önerilen Atıf: Balcı, E., Özdemir, R. (2022), Turizm Sektöründe Kadın Girişimciliği: Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 111-125.

© 2022 Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi.



RESEARCH PAPER

**Women Entrepreneurship in Tourism Sector: Beypazarı Kınalı Eller (Hennead Hands)
Women's Cooperative**

Assoc. Prof. Emine BALCI, Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Social Sciences, e-mail: emine.balci@hbv.edu.tr

ORCID ID: [0000-0003-3387-3011](https://orcid.org/0000-0003-3387-3011)

Graduate Student Ramazan ÖZDEMİR, Ankara Hacı Bayram Veli University, Tourism Faculty, e-mail: ramazan.ozdemir@hbv.edu.tr

ORCID ID: [0000-0002-5629-1746](https://orcid.org/0000-0002-5629-1746)

Abstract

This study aims to analyze the contribution of women's cooperatives, which can be listed as a type of women's entrepreneurship, to sustainable tourism. Keeping in mind that the problems experienced in the production and marketing of women's handicraft products in rural areas can be overcome through a cooperative and they contribute to tourism, Beypazarı Kınalı Eller Women's Cooperative, located in Beypazarı, one of the important tourist destinations of Ankara, has been examined in the study. In this context, semi-structured in-depth interviews were conducted with the Beypazarı Kınalı Eller Women's Cooperative members. As a result of the research, the transfer of the activities carried out by women within the framework of home-based work to the cooperative structure was observed to form the basis of the Beypazarı Kınalı Eller Women's Cooperative. In addition to providing women with economic and social benefits, the transformation of home-based production into women's cooperation also gained them self-confidence, power, equality, versatility, and a new vision. This cooperative is also observed to contribute to the sustainability of tourism, as it is a frequently visited tourist attraction.

Keywords: Women, entrepreneurship, cooperative, tourism, sustainability.

Received: 27.4.2022

Accepted: 19.5.2022

Suggested Citation: Balci, E., Ozdemir, R. (2022). Women Entrepreneurship in Tourism Sector: Beypazarı Kınalı Eller (Hennead Hands) Women's Cooperative, *Journal of Management, Economic and Marketing Research*, 6(3), 111-125.

© 2022 Journal of Management, Economic and Marketing Research

GİRİŞ

Geçmişten bu yana kadınların her dönemin koşullarına uygun bir şekilde iktisadi faaliyetlere katıldıkları bilinmektedir. Kadınlar avcı-toplayıcı toplumdan bu yana sosyal ve ekonomik hayat içerisinde önemli bir işleve sahip olmuşlardır (Köse, 2014). Özellikle de endüstrileşme kavramıyla birlikte köyden kente yönelik göçler artmaya başlamış ve kadınların işgücü piyasasında daha fazla yer almaları ve aynı zamanda istihdama katılmalarına olanak sağlanmıştır. Ancak geçmiş dönemlerde dahi belirli çabaların olmasına karşın hala Dünyada ve Türkiye’de kadınların istihdama katılma oranlarının erkeklere göre daha az olduğu görülmektedir. Erkeklerle göre daha az eğitim imkânına sahip olan ve bu kısıtlı eğitim imkânı nedeniyle eğitim düzeyi daha düşük olan kadınlar, genel olarak ikincil işgücü piyasasında, düşük ücretli, sosyal güvencesi olmadan, geçici işlerde çalışmakta ve erkeklere oranla daha çok işsiz kalmaktadırlar (Yetiş ve Çalışkan, 2020). Zira evin ekme getireninin ve geçiminden sorumlu olanın erkek olduğu kabul görmüştür. Bu kabul ile işe alımlarda erkeklere, işten çıkarma söz konusu olduğunda ise kadınlara öncelik verilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nun (2021)¹ verilerine göre kadınların istihdam oranı, erkeklerin istihdam oranının yarısından daha azdır. Hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre 2019 yılında, Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %45,7’dir. Bu oran kadınlarda %28,7, erkeklerde ise %63,1’dir.

Turizm sektöründe sezonluk çalışma, çalışma saatleri ve ücretler ile birlikte standart olmayan çalışma koşulları istihdam edilen tüm kişilerin yaşadıkları temel sorunlar olarak görülmektedir (Kaya, 2017). Ancak turizm sektörü içerisinde kadınların daha çok temizlik, garsonluk ve bir kısmının da resepsiyonist oldukları dikkat çekmektedir. Sektör içerisinde erkeklerin çalışma alanlarında ise daha çok çeşitlilik olduğu ve burada bir eşitsizliğin olduğu görülmektedir. Buradaki eşitsizliğin en önemli nedenleri, ataerkil toplum yapılarından kaynaklanan cinsiyet ayrımcılığı ve kadının aile hayatı içerisindeki rolleridir. Turizm sektöründe kadınların oda temizliği, karşılama ve servis gibi ev sorumlulukları ile bağlantılı kabul edilebilecek işlerde çalıştıkları görülmektedir (Tüzünkan, 2019). Turizm sektörü içerisinde köklü ve büyük işletmelerde çalışmakta olan kadınlara sunulan kariyer fırsatları, ücret seviyeleri ve mesleki eğitimler gibi olanakların erkeklere oranla düşük seviyelerde olduğu görülmektedir (Çiçen, 2019).

Kadınlar turizm sektöründe istihdam anlamında birçok sorunla karşı karşıyadır. Buna rağmen hizmet ağırlıklı bir sektör olan turizmde çalışan kadın oranı da azımsanmayacak düzeydedir. 1990’lı yıllardan itibaren hizmet sektöründe çalışan kadın sayısındaki artış, emek yoğun turizm sektöründe de görülmeye başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2018 yılı verilerine göre, dünya turizmde kadın istihdamı oranı %54’tür (Global Report on Women in Tourism, 2019). Uluslararası Çalışma Örgütü 2019 yılı verilerine göre, turizm sektöründe (konaklama ve yiyecek içecek) dünya genelinde istihdam edilen kadın oranı %54 iken, Türkiye’de bu oran %25,2’dir (ILOSTAT Database, 2020)². Yetiş ve Çalışkan (2020), kadınların turizm sektörünü güçlendireceğini ve sektör içerisinde daha fazla görev ve sorumluluk alarak sektördeki yeni gelişmelere olanak sağlayacağını, diğer sektörlerle oranla yönetici pozisyonunda çalışmalarının daha kolay olacağını söylemektedir. Onlara göre, kadınların turizm sektöründe yönetici/lider olarak yer almaları da diğer sektörlerle göre daha kolaydır. Zira çalışmalarında da belirttikleri gibi, uluslararası zincir konaklama işletmelerinden Hilton ve Marriott’un uygulamaya başladığı kadın liderler yetiştirme programları aracılığıyla kadın çalışanlar desteklendiğinde önemli başarılar elde etmektedirler. Bu destek ve eğitimlerle girişimcilik hamlelerinde bulunabilmektedirler. Kadınların turizm sektörü içerisindeki girişimcilik hamleleri hem kadınların ekonomik özgürlüğünü artırmaya hem de kadınlara bakış açısını olumlu yönde etkilemeye başlamıştır. Hatta bazı projelerde kadınlara verilen bütçelerin yüksek olması hem kadınları motive etmekte hem de daha fazla kadının sektör içerisine girebilmelerine olanak sağlamaktadır.

¹ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221> [Erişim Tarihi: 03.01.2022].

² <https://ilostat.ilo.org/topics/population-and-labour-force/>, [Erişim Tarihi: 28 Şubat 2021].

Turizm sektöründe önemli girişimcilik hamleleri bulunmaktadır. Bu girişimcilik hamleleri içerisinde son dönemlerde sektöre önemli katkılar sunan kadın girişimcilik hamleleri her geçen gün daha da yaygınlaşmaktadır. Kadın girişimcilik hamleleriyle kadınlar hem ekonomik özgürlüklerine kavuşmuşta, hem de başarılı iş kadınları olarak sektör içerisine yer almaktadırlar. Girişimciliğe destek olan önemli kurumlardan biri de kooperatiflerdir. Sürdürülebilir bir iş modeli olarak yerel ekonomilerin güçlenmesine katkıda bulunurlar. Birçok çeşidi bulunan kooperatiflerin içerisinde 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de kadın kooperatifleri hareketi başlamış ve sayıları da günden güne hızla artmıştır. Türkiye'deki girişimci kadın rakamlarının artmasının ve başarılı kadın girişimci hikâyelerinin de yapılacak yeni girişimci hamlelere ilham kaynağı olacağı düşünülmektedir. Kırsal kalkınmada kadın el emeğinin üretiminde ve pazarlanmasında yaşanan sıkıntıların bir kooperatif aracılığıyla aşılabileceği ve turizme katkı sağlayacağı hipotezinden hareketle bu çalışmanın amacı, kooperatif türleri arasında turizm kooperatifleri bulunsa da bir kadın kooperatifi olarak kurulan Beypazarı Kınalı Eller Lezzet Atölyesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin³, Ankara'da önemli bir turizm destinasyonu olan Beypazarı turizminin sürdürülebilirliğine katkısını incelemektir. Bu amaç çerçevesinde çalışmamızda olasılık dışı örneklem yöntemlerinden amaçsal-kasti örnekleme yöntemi kullanılarak Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi kurucu üyeleriyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Literatür incelendiğinde kadın girişimciliği ve kadın kooperatifleri ile ilgili bazı çalışmaların olduğu görülmektedir. Köse'nin (2014) "Turizmde Kadın İstihdamı ve Kadın Girişimciliği Beypazarı Örneği" adlı yüksek lisans tezinde turizm sektörü içerisinde kadınların istihdamı ve kadınların yapmış oldukları girişimcilik hamleleri Beypazarı örneği üzerinden tartışılmıştır ancak kadın kooperatifi açısından konu değerlendirilmemiştir. Bayram'ın (2018) "Kadın Girişimciler ve Turizm: Mevcut Durum ve Sorunlar Üzerine Sinop İlinde Bir Araştırma" adlı çalışmasında girişimci kadınların turizme ve bölge turizmine etkileri analiz edilmiştir. Akkaya (2018) "Sürdürülebilir Kalkınma ile Kadın Kooperatifleri Arasındaki İlişki ve Kadın Kooperatiflerinin Finansal Performanslarının Analizi" adlı çalışmada sürdürülebilirlik açısından kadın kooperatifçiliğinin önemine değerielenerek, kadın kooperatiflerinin finansal yeterliliklerini incelenmiş ve kadın kooperatifçiliğinin geliştirilebilmesi için önerilerde bulunmuştur. Yıldırım (2020) "Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Ahatlı Kadın Kooperatifi Örneği" adlı çalışmada Ahatlı Kadın Kooperatifi'nin Antalya'nın kalkınmasında üstlendiği rolü, vaka analizi yaparak ele almıştır. Dolayısıyla Beypazarı ilçesinde kadın girişimcilik örneği olan Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve başka çalışmalara da yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

"Kooperatifler, tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklardır. Bireyler, birikimlerini veya emeklerini bir araya getirerek kanunen yasak olmayan amaçlar için kooperatif kurarlar" (Bölükbaş, 2010). Kooperatifler şahıs ortaklıklarıdır. Hem ekonomik hem de sosyal oluşumlardır. Yardım veya hayır kurumu olarak değil, yeryüzünün en büyük sosyo-ekonomik hareketi olarak görülmektedirler (Özmen, 2012). Kooperatifler, sürdürülebilir bir iş modeli olarak yerel ekonomileri de güçlendirmektedirler. Aynı zamanda kooperatifler, insanların yaşam şartlarını iyileştirmekte ve onlara sorumluluk kazandırmaktadırlar (<https://ticaret.gov.tr>).

G-20 ülkelerinden Almanya'nın yaklaşık 81 milyonluk nüfusunda her dört kişiden biri kooperatif ortağıdır. Farklı iş kollarındaki zanaatkarların %60'ı, perakendecilerin %75'i, fırıncı ve kasapların %90'ı, serbest çalışan mali müşavirlerin ise %65'i kooperatif ortağıdır. Aynı zamanda Almanya'da bir çiftçinin bir veya birkaç kooperatifte ortaklığı bulunmaktadır (G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik, 2015). G-20 ülkelerinden yaklaşık 126 milyonluk nüfusa sahip Japonya'da ise (<https://www.tr.emb-japan.go.jp>) nüfusun 19.986'sı kooperatif ortağı ve kooperatifin kendi çalışanıdır. İstihdam oranları değerlendirildiğinde ise Japon kooperatifleri 571.117 kişiyi istihdam etmektedir. Bu sayı, üretim yapan

³ Çalışmanın devamında Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi olarak kullanılacaktır.

ortaklar ile üreticilerin de istihdam ettiği kişiler ile birlikte 5,4 milyonu bulmaktadır (Roelants, Hyungsik ve Terrasi, 2014). Nüfusu 60 milyonu aşan bir diğer G-20 ülkesi İtalya'nın (<https://www.eraytur.com>) 703.879 kooperatif ortağı ve çalışanı vardır. İtalya kooperatifleri 1.042.490 kişiyi istihdam etmektedir. Bu sayı, üretim yapan ortaklar ve üreticilerin istihdam ettiği kişilerle birlikte 2,4 milyonu bulmaktadır (Roelants, Hyungsik ve Terrasi, 2014). Bir G-20 ülkesi olan Türkiye'de de kooperatifçilik önemli bir yere sahiptir. Yaklaşık 85 milyonluk nüfusa sahip (TÜİK, 2022) 18 Haziran 2021 tarihi itibarıyla Türkiye'de Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehir Bakanlığı ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın görev ve sorumluluk alanında faaliyet gösteren 26 ayrı türde 84.232 kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatiflerde bulunan ortak sayılarının toplamı ise 8.109.225'tir (Ticaret Bakanlığı, 2022). Yani Türkiye'de yaklaşık her on kişiden biri kooperatif üyesidir.

Türkiye'de 1999 yılında kadın kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır. Günümüzde ülkenin genelinde ortaklarına ve topluma mal ve hizmet sunmaktadırlar. Çalışma sırasında Türkiye'de kadın kooperatiflerinin sayısına ilişkin birincil verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Zira kadın istihdamı konusunda çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen kadın kooperatiflerine ilişkin yayınlanmış, erişilebilir bilgi kısıtlıdır ve az sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Kadın istihdamı konusunda Dünya Bankası ile T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı iş birliğinde yürütülen "Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Arttırılması Projesi"nde kadın istihdamında geliştirilmesi gereken politikaların ve destekleyici faaliyetlerin kapsamında kadın kooperatifleri de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra T. C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2012 yılında Türkiye'de kooperatif sektörünü geliştirmek amacıyla 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nı geliştirmiştir.

2018-2019 yılı Global Girişimcilik İzleme Raporu'na göre Türkiye, erken aşama girişimcilik aktivitesi toplamında 48 ülke içinde 15. sırada yer almaktadır. Bu raporda göre ülkelerin girişimciliği destekleyen koşulları da değerlendirilmiş ve Türkiye 5,1'lik skorla Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesi içinde ortalama bir seviyede yer almıştır. Buna rağmen kadın girişimci oranları bakımından geri kalan altı ülkeden biridir. Girişimcilik açısından Türkiye'deki kadınların erkeklerin girişimciliğine yakın potansiyelleri vardır. Zira yapılan araştırmalar erkeklerin yüzde 45'inin, kadınların ise yüzde 40'ının girişimciliğe olumlu baktığını göstermektedir. Ancak kadınlardaki bu potansiyel, uygulamaya yansımamaktadır ve kadın girişimci oranı %8 civarındadır (Türkiye Kadın Girişimcilik Endeksi - 2019 Araştırma Raporu)⁴. 2019 TÜİK (tuik.gov.tr), "İşteki Durumuna Göre Tarım Dışı Kadın İstihdamı" verilerine göre kendi hesabına çalışan %7,6 ve işveren %1,8 olmak üzere girişimci kadın oranı %9,4'tür. Ateş (2021), son yıllarda artan kadın girişimci sayılarına dikkat çekerek, bu sayının 150 bine, 73 ildeki kadın kooperatifi sayısının ise 461'e ulaştığı ulaştığını belirtmektedir.

Çalışmamız kapsamındaki Ankara'da 2021 yılı itibarıyla bulunan kadın kooperatifleri ise şu şekilde sıralanmaktadır; Ankara Zeytindalı Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi, Günebakanlar Kadın Kooperatifi, Sınırlı Sorumlu Ankazen Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, Kınalı Eller Kadın Kooperatifi, Yeni Bereket (Türkiye tarım kredi kooperatifleri ve mensupları), Milli Kooperatifçilik Eğitim ve Araştırma Merkezi, Kooperatifler 6.Bölge Müdürlüğü Çalışanları, Köyüşleri ve Kooperatifleri Başkanlığı Mensupları, Çubuk Turşu, Sebze, Meyve Ekolojik ve Organik Tarım Üretim, Pazarlama (kısa adı Çubuk Turşu Kooperatifi) ve Bilimsel Kooperatif, Hadi Endemik Bitkiler ve Su Ürünleri İşletme Kooperatifi (Kooperatif Bilgi Sistemi, 2022).

Türkiye'de her geçen zamanda kadınların göstermiş oldukları başarı hikâyeleri ve iş hayatında kendi yöneticisi oldukları işleri kurabilen kadın sayısı giderek artmaktadır. Son yıllarda da kadınların yönetici ya da ortağı olduğu kooperatiflerin sayısında önemli artışlar gözlemlenmiştir. Kadın hareketinin giderek güçlenmesi, kırsal ve kentsel alanda çoğunlukla el emeğine dayalı üretim yapan kadınların bu ürünleri pazarlama konusunda örgütlenmeye duydukları ihtiyaç, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)'nin öncülüğünde yürütülen istihdamı arttırmaya yönelik çalışmalar, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün "Kadın Girişimi

⁴<https://kagider.s3.eu-central-1.amazonaws.com/uploads/projectPictures/488adc40-b499-434e-aea9-fc3ca96b46ad.pdf>

Üretimi ve İşletme Kooperatifleri Ana Sözleşmesi"ni hazırlaması bu sayının artmasında etkili olmuştur (Köne, 2018).

Kadın kooperatiflerinin diğer kooperatifçiliklere göre çıkış noktasındaki en önemli unsur ekonomik fikir olmuştur. Genel olarak kadınlar arasında çok yaygın olan ev eksenli çalışma çerçevesinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin kooperatif bünyesine aktarılması kadın kooperatiflerinin başlangıcını sağlamıştır. Böylece kadınlar, kooperatifin ortakları ile daha önceden deneyimledikleri bir çalışmayı tek başlarına yapmak yerine diğer kadınlarla yardımlaşarak hep birlikte çalışmaya yönelmektedirler. Bu bağlamda kadın kooperatiflerinin ekonomik fayda sağlamanın yanında, sosyal fayda yaratma kapasitesi de dikkat çekmektedir (Sosyal Ekonomi, 2022).

Türkiye’de kadın kooperatifçiliği için önemli adımlar atılmış ve 2000 yılında başlayan kadın kooperatifleri hareketiyle kadın kooperatifçilere destekler ön plana çıkmıştır. Kadın kooperatifçiliği kadınların kendilerini en iyi şekilde göstererek bir araya gelebildikleri ortam olarak görülmektedir. Kadın kooperatifleri hem toplumun ortak sorunlarına çözümler sunmakta hem de sosyal ve ekonomik değerler yaratarak kalkınmada önemli bir rol oynamaktadırlar. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)’nin yapmış olduğu çalışmada Türkiye’de kadın kooperatiflerinin mahallelerde hayatı dönüştürdüğü, yoksullukla mücadele ve kadınların güçlendirilmesi konusunda bu kooperatiflerin önemli araçlardan biri olduğu belirtilmektedir.

Önemi ve sayısı giderek artan kadın kooperatifleri çalışma alanlarındaki çeşitlilikle de ön plana çıkmaktadır. Kadınların el becerilerini geliştirici kurslar düzenlemek; geleneksel gıda, giyim, hediyeelik eşya gibi ürünlerin üretiminin yapılması ve pazarlanabilmesi; lokantacılık, engelli eğitimi ve bakımı, okul öncesi eğitimleri, mahalle anneliği eğitimi, sağlık ve insan hakları eğitimi vermek; okuma-yazma, bilgisayar, girişimcilik, çevre düzenleme kursları vermek; yurt içi ve yurt dışında fuar, şenlik, sergi, kermes gibi etkinlikler düzenlenmek ve aynı zamanda bu etkinliklere ortaklarının katılmasına aracılık etmek; ortaklarına sosyal etkinlikler düzenlemek gibi çalışma alanlarına sahiptir (Emiroğlu, 2019).

2015 yılında hazırlanan “Türkiye’de Kadın Kooperatifleri’nin Mevcut Durumu” raporunda Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin yalnızca ekonomik amaçlı örgütsel yapılar ile yalnızca sosyal amaçlı olanlar arasında olduğu belirtilmektedir. Çoğu kadınlar tarafından kurulmakta ve işletilmektedir. Kadın kooperatifleri bir yandan kadınlara iş olanakları sağlarken diğer yandan kadınlar için sosyal bir çıkış noktasıdır. Ortak sayıları çoğunlukla yirmi beşin altında olduğundan küçük ölçeklidirler. En önemli destek kaynağı kendileridir ve bu destek fon, dayanışma, eğitim niteliğindedir. Yaşadıkları en önemli iki zorluk, sermaye oluşturma ve kadın kooperatiflerine yönelik genel anlayış yetersizliğidir. Bu zorluklara rağmen kadın kooperatifleri bireyler, aileler, toplum üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Hayat boyu eğitim, kadınları güçlendirme, iş gücüne katkı, öğrenmeye katkı bu etkilerin başında gelmektedir. Kadın kooperatiflerinin destekleyici yasal ortam ve altyapıyla birlikte kadın girişimciliğine yönelik kanun ve politikalarda yer almaya ihtiyacı vardır. Gerekli desteklerin sağlanmaması halinde kadın kooperatiflerinin sadece var olma mücadelesi vermeye devam edeceği, ancak kendilerini geliştiremeyecekleri raporda vurgulanmaktadır (Duguid, Durutaş ve Wodzicki, 2015).

Kadın kooperatiflerinin desteklenmesi anlamında yerel belediyeler ve sivil toplum kuruluşları son yıllarda çalışmalar yürütmektedir. Ankara’daki Mamak Belediyesi, başkentin kadın kooperatiflerinin tek çatı altında toplanmasını sağlamak amacıyla 20 Kasım 2020 tarihinde bir çalıştay düzenlemiştir. Çalıştayı ardından 24 Mart 2021 tarihinde Mamak Belediyesi ile Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) “Türkiye’de Yaşayan Mülteci ve Yerel Dar Gelirli Kadınları Güçlendirme Projesi” için protokol imzalamıştır. Bu protokolle 2022 yılı sonuna kadar kadınlara iş piyasalarına uygun beceriler kazandırmak, yaygınlaştırılabilir iş modelleri ile girişimcilik ve istihdam olanakları yaratmak, kadınların liderlik becerilerini geliştirmek ve mevcut iş olanaklarına erişmelerine yardımcı olmak, kadın kooperatiflerine destek sağlamak amaçlanmıştır. 19 Ekim 2021 tarihinde Yeşil Belediyecilik Projesi Kapsamında arıcılığı yaygınlaştırabilmek, kadın istihdamını artırmak ve tüketicilerin sağlıklı

bala ulaşmasını sağlamak amacıyla Mamak Kadın Kooperatifi aracılığı ile Mamak Belediyesi 50 girişimci kadına 100 arı kovana hibe etmiştir. (<https://www.mamak.bel.tr>).

YÖNTEM

Bu makalede nitel bir araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalar insan davranışlarının temel nedenlerini ve motivasyonlarını anlamayı amaçlamaktadır (Arıkan, 2017). Aynı zamanda bilgi edinmek için araştırılan konunun derinlemesine incelenmesini amaçlayan bir araştırma yöntemi olarak kabul edilmektedir. Bu durum da araştırma için hazırlanan sorulara daha derin bir anlayış getirilmesini sağlamaktadır (<https://www.iienstitu.com>). Görüşme, insanların neyi ve neden düşündüklerini, duygu, tutum ve hislerinin neler olduğunu, davranışı yönlendiren faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir veri toplama aracıdır (Sözbilir, 2009). Görüşmelerin temelini sözlü iletişim oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme, insanların bakış açılarını, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya koymada yardımcı olmaktadır.

Nitel araştırma, bir konuyu ölçmekten ziyade bir konuyu tanımlamaya çalışan bilgileri toplamaya çalışan bir yöntemdir. Nitel araştırma konuşmalardan, görüşlerden, izlenimlerden ve fikirlerden oluşan bir araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle bu araştırma yönteminde anketler daha az yapılandırılmıştır (<https://www.iienstitu.com>). Sosyoloji, psikoloji, eğitim, ekonomi gibi sosyal bilim dalları, nitel araştırmaların yoğun olarak uygulandığı alanlar içerisinde yer almaktadır (Arıkan, 2017). Kadın çalışmalarında da nitel araştırmalar ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Zira bu çalışmalarda deneyimin önemi ve kadınlara deneyimlerle farkındalık yaratma düşüncesi önemli bir yer tutmaktadır.

Sosyal bilimciler, pozitivist araştırma yöntemlerini eleştirerek niteliğe dayanan metotları olumsuz görüşler açıklamaktadırlar. Derinlemesine görüşme de bu anlamda olumsuz yöntemlerdendir. Kadın çalışmaları açısından düşüncelerini, duygularını, hatıralarını kadınların kendi cümleleriyle anlatmaları çalışmanın etkinliğini artırmaktadır. Zira bu şekilde kadınlardan bir şeyler öğrenilebilmekte ve erkek egemen yapıya kadınlar dâhil olabilmektedir. Aynı zamanda derinlemesine görüşmede kadınların hislerini ve düşüncelerini açıklamaları onları sosyalleştirmektedir. (Reinharz, 1992). Feminist araştırmacıların derinlemesine görüşme yöntemini kullanması sosyal bilimlere katkı sağlamıştır. Sosyal bilimler kavramları değişime uğramış, kadınları da kapsayan kavramlar haline gelmişlerdir. Aynı zamanda dünyaya farklı bakış açılarıyla bakmanın yeni yolları bulunmuştur. Derinlemesine görüşmenin bu çok yönlü yapısı feminist içerikle uyum sağlamış ve bu yöntemin kullanımı konusunda feminist araştırmacıların isteklerini artırmıştır. (Reinharz, 1992).

Türkiye’de girişimci kadın rakamlarının artmasının ve başarılı kadın girişimci hikâyelerinin daha görünür kılınmasının yeni girişimci hamlelere ilham kaynağı olacağı düşünülmektedir. Zira kadın emeğinin üretime katkı sağlayacak şekilde devreye alınması ülke kalkınmasında önem arz etmektedir. Kırsal kalkınmada kadın el emeğinin üretiminde ve pazarlanmasında yaşanan sıkıntıların bir kooperatif aracılığıyla aşılabileceği ve turizme katkı sağlayacağı hipotezinden hareketle bu çalışmada bir kadın kooperatifi olarak kabul edilen Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi’nin, Ankara’da önemli bir turizm destinasyonu olan Beypazarı turizminin sürdürülebilirliğine katkısı incelenmektedir. Bu amaç çerçevesinde çalışmamızda nitel bir yöntem uygulanmıştır. Olasılık dışı örneklem yöntemlerinden amaçsal-kasti örnekleme yöntemi kullanılarak Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi üyeleriyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi’nin çalışmada örneklem olarak seçilmesinde Ankara’da Beypazarı ilçesinin önemli bir turizm destinasyonu olması etkili olmuştur. Bu turizm destinasyonuna gelen ziyaretçi sayısına ilişkin güncel rakamlara ulaşamamıştır. 2015 yılı itibarıyla 470.000 turist ağırlamıştır (Özşen, Köksal ve Demirtaş, 2017). Beypazarı Ticaret Odasının 2020 yılı “Beypazarı Sosyal ve Ekonomik Analiz Raporuna” göre Beypazarı Ticaret Odasının (2020) İlçe STK verilerinde kooperatif sayısının 100 olduğu ifade edilmiştir. Beypazarı, önemli bir turizm destinasyonu olmasına rağmen ilçede kurulmuş bir turizm kooperatifi bulunmamaktadır. İlçedeki tek kadın kooperatifi olan Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi’nin çalışma alanı itibarıyla Beypazarı’nu önemli bir destinasyona

dönüştüren ürünleri üreterek turizme katkı sağladığı hipotezinden hareketle bu kooperatif çalışmamıza konu edilmiştir ve Beypazarı'ndaki turizmin sürdürülebilirliğine katkısını analiz etmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme için 46 adet açık uçlu soru hazırlanmıştır. Bu açık uçlu sorularla görüşmecilerin demografik özellikleri, çalışma hayatları, kooperatifçilikle ilgili bilgileri, deneyimleri, kooperatif kuruluş süreci, turizme katkıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Derinlemesine görüşme yönteminde veri analizlerinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için tüm evreni temsil eden örneklem grubunun tespiti, çalışmanın geçerliliği açısından önemlidir. Arksey ve Knight'ın da belirttiği üzere (1999), analiz sürecinin uzun olması sebebiyle örneklem sayısı nitelikli bir çoğunluk olarak seçilmelidir. Bu bağlamda kooperatifin kurucu üyeleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi'nin kurucu üyesi olan yedi kişiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yapılmıştır. Silverman (2016), nitel araştırmalarda görüşmeler sürecinde sorulara verilen cevaplarda tekrarlarla karşılaştığında araştırmacının verilerin doygunluğa erdiğinin farkına varması ve görüşmelerin devamlılığını sağlamak yerine edinilen verileri detaylandırılması gerektiğini belirtmektedir. Araştırmada örneklem grubu olarak Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi'nin kurucu yedi üyesi örneklem grubunda olduğundan ve görüşme sorularına verilen cevaplar tekrarlardan oluşmadığından örneklemin tümüyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşme, önceden telefonla randevu alınıp, Beypazarı'ndaki kooperatif binasına giderek yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler iki ziyarette gerçekleştirilmiştir. İlk ziyarette dört kadın üyeye, ikinci ziyarette üç kadın üyeye görüşülerek planlandığı şekilde tüm kurucu üyelerle görüşme sağlanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların izinleri alınarak ve verilerinin kişisel verilerin korunması kanunu çerçevesince çalışma haricinde kullanılmayacağı bilgisi verilerek, izin alınmak suretiyle ses kaydı ile kayıt altına alınmıştır. Ses kaydı iki adet cep telefonu aracılığı yapılmıştır. Görüşme süresi en az 7 dakika, en fazla 50 dakikadır. Tüm görüşmecilerden etik komisyon onayı çerçevesinde hazırlanan "Gönüllü Onam Formu" imzalatılmıştır. Ancak bazı kişiler, görüşme sırasında heyecanlanarak bazı soruları cevaplamakta tereddüt etmişlerdir. Bu bağlamda genel olarak 9. ve 10. soruları⁵ tekrar düşünerek cevaplamışlardır Görüşmenin yapıldığı ortam sakin olup, görüşmeyi yapmaya engel olacak herhangi bir şeye rastlanılmamıştır. Görüşmeler word dosyasına aktararak deşifre edilmiştir. Görüşme metinlerinden elde edilen veriler literatürdeki tartışmalarla ilişkilendirilerek bulgular başlığında analiz edilmiştir. Görüşmecilerin kişisel verilerin korunması amacıyla gerçek isimlerinin yerine K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7 şeklinde kodlamalar yapılarak aktarılmıştır.

Çalışmamızda yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğinin kullanımı için Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nin Etik Komisyonu'ndan 23 Mart 2022 tarihinde, 2022/74 araştırma kodu ile izin alınmıştır.

BULGULAR

Kınalı Eller Kadın Kooperatifi'nin Kuruluşu

Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi 2020 yılının Mart ayında yedi kadın üyenin katılımıyla kurulmuştur. Bu yedi kadın, on yedi yıl boyunca Ankara'daki pazarlara tarhana ve makarna satışı yapan girişimci bir kadının önderliğinde bir araya gelmiştir. Kooperatifin kuruluş sürecine ilişkin görüşme sırasında sorulan soruya verilen cevap, bu zorlu süreci ayrıntısıyla aktarmaktadır :

Eskiden ticarete başlamış olduğum için kurduğumda hemen hamle yaptım işi bildiğim için. Bundan on yedi yıl öncesi de tarhana makarna yaptım. Burada üretip biz Ankara'ya pazarlara götürdük. Bir tenceremiz şu anda yüz tencere oldu. Annem evde yapardı, ben satardım. Daha sonrasında sosyete pazarları açıldı. Beypazarı'nda ürettik. Evin içinde ürettiyorduk. Annem kız kardeşim ben ürettiyorduk.

⁵ Çalışacağınız alanı seçmede hangi faktörler etkili oldu? (9.soru); İş yerini kurma süreciniz nasıl gelişti/sıkıntılar yaşadınız mı/ nasıl sıkıntılar yaşadınız? Sermayenizi nasıl sağladınız? Kendi eğitiminiz bu işe yeterli oldu mu? Eleman teminini nasıl sağladınız? (10.soru).

Babam paketliyordu ve bunları alıyorduk, sabah 7'de çıkıyordum gece 11'de geliyordum eve. Ama güzel paralarla geldim. Bu on yedi yıl boyunca bu şekilde çalıştım. İlk önce Ümitköy'e açtım sonra Maltepe, Çankaya, Çukurambar, Etlik, Dikmen derken, benim bir pazar alanım oldu ve on yedi yıl geçti. Yorulduğumu hissettim. Ankara-Beypazarı 100 km ve anne baba yaşlandı. Bir baktım etrafımda evde yaptığım işi dükkâna taşımıştım, üretimhane açmıştım. Benimle birlikte fedakâr insanlar var. On beş yıldır çalışanlar olduğunu gördüm. Hadi dedim kooperatif kuralım. (K1)

Kooperatif yeni kurulmasına rağmen isminin geçmişi daha uzun bir tarihe sahiptir. Kooperatifin adının nereden geldiği sorusuna verilen cevap, Anadolu'nun kadınlarının geçmişe ve kültüre bağlılıklarını da göstermektedir:

Kınalı Eller Kadın Kooperatifi isminin oluşması yıllar öncesine dayanmaktadır. Kooperatif kurulmadan yıllar önce pazarlarda ürün satışları yapılırken "anne eli" olarak satış yapılmaktaydı. Anne eli olarak isimlendirildi. Çünkü evde ürünler annemin elinden çıkıyordu. Daha sonraları annemin elinin yanı sıra teyzelerim işin içine girdi. Sonra ablam işin içine girdi. Sonra ben işin içine girdim. Çünkü yetişemedik. Daha sonraki dönemlerde annem, teyzem, halam yan yana otururken ellerinde kına olduğunu fark ettim. Elleri yıpranmış, yorulmuşlar. Bu günden sonrada isminizin "Kınalı Eller" olmasını istedim. Kına eskiyi, annelerimizi, anneannelerimiz anlatmaktadır. Kınalı eller olmasında kadınların çektiği sıkıntı ve mücadelesinin bilinmesinin de göstergesidir. Kooperatif kurulurken de ortakların desteği ile kınalı eller olarak kalmıştır. (K1)

Kooperatifin yasal olarak kurulum sürecine ilişkin soruya kooperatifin, tarımsal kalkınma kooperatifi olarak kurulduğu cevabını vermişlerdir. Ancak üyelerinin tamamı kadınlardan oluşmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle kendileri de tanımlamalarını yaparken kadın kooperatifi olduklarını vurgulamaktadırlar. Yasal prosedür açısından kooperatif kuruluş şartları tüm kooperatifler için aynı olmakla birlikte kadın kooperatifi olmak için tüm üyelerinin kadın olması şartı aranmaktadır. Dolayısıyla kuruluş sözleşmelerinde tarımsal kalkınma kooperatifi şeklinde tanımlanmalarına rağmen özünde kadın kooperatifi özelliklerine sahiptirler. Sermaye olarak bir miktar parayla ve eski işletmeden kalan tüm makineleri kullandıklarını belirtmektedirler. Mevcut kooperatif binası ise atıl bir binadan eve dönüştürülmüş ve kira ödedikleri bir binadır. Başlangıçtaki yedi kurucu üye sayısı giderek artmış, günümüzde yirmi beş gerçek kişi ve beş tüzel kişiden oluşan bir kooperatif yapısına bürünmüştür. Pandemi sürecinde birçok işletme sıkıntı yaşarken Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi, bu dönemi bir fırsat olarak görmüş ve kesintisiz üretim yaparak kendisine marka değer yaratmıştır.

Kooperatifin kuruluş aşamasında profesyonel bir yardım almamışlardır. Ancak en iyi bildikleri işi yaparak, geçmiş deneyimlerine dayanarak girişimciliğe adım atmışlardır. Beypazarı kurusu, tarhana, erişte, makarna, mantı, reçel, lokum, pestil, sucuk, baharat, bitki çayı, bitkisel yağ, meyve kurusu, şurup pekmez, marmelat, şalgam, peynir, sirke gibi ürünleri üretmektedirler. Kurulduktan sonra Başkent Marketlerin kooperatifin tüm ürünlerini satın alması, hızlı bir gelişmenin yaşanmasına yardımcı olmuştur. Sonrasında iletişim ağlarını geliştirerek ürün pazarlama alanlarını genişletmişler ve Whatsapp, Instagram, Trendyol, Hepsiburada gibi birçok dijital pazarlama platformunda yer almışlardır.

Kooperatifin kuruluş aşamasında ve kurulduktan sonra sıkıntı yaşayıp yaşamadıkları, yaşadılarsa ne tür sıkıntılar olduğuna yönelik sorulara verilen cevaplar, yaşanan sıkıntıların daha ziyade kuruluş aşamasında gerçekleştiğine işaret etmektedir. Kooperatif kurma fikri, kurucu üyelerin çevrelerinden farklı tepkiler almalarına neden olmuştur. Bazıları kooperatifin ne olduğunu bilmediği için (Çevredeki insanlar kooperatifin ne olduğunu bilmiyorlar aslında ben de bilmiyordum. Bu işe girdikten sonra öğrendim.) (K3); bazıları basit buldukları için (İlk olarak basit buldular olmaz dediler.) (K5); bazıları ekonomik sıkıntılara neden olacağını düşündükleri için (Birçok insan kooperatif fikrini tersledi. Kooperatif kurmayı kesin kararlaştırınca, insanlar borcu olur harcı olur, girmek istemiyorum dert istemiyorum diyerek ön yargıda bulundular.) (K4); bazıları da yapı kooperatifleriyle özdeşleştirerek sıkıntı yaşatacağını düşündüğü için (Geçmişte kooperatifte ev alıp geçmişte yapı

kooperatiflerinin sıkıntılarını ötürü tereddütle bakanlar var.) (K7) kooperatif kurma fikrine sıcak bakmamışlardır.

İşsizlik, yoksulluk, iş hayatında yaşadığı cinsiyetten kaynaklı ayrımcılık kadınların bağımsız alanda var olmalarını zorlaştırmaktadır. Bunlara ek olarak kadınların kendilerini gerçekleştirme arzuları, kendi işinin patronu olma ve bağımsızlık istekleri girişimci olmaları için zemini hazırlamaktadır (Soysal, 2010: 89). Kınalı Eller Kadın Kooperatifine neden üye oldukları sorusuna verilen cevaplar, maddi kazanç ihtiyacına vurgu yapmaktadır. Kooperatif üyeleri çoğunlukla maddi gelir elde etmek ve kadınlara destek olmak amacıyla eleştirilere aldırmandan kooperatifi kurmuşlardır:

Kooperatif kurmamda üye olmamda amaç ilk önce maddiyat. Bunun yanı sıra kadınları birleştirmek ve ayakta tutmak, sırt sırta dirsek dirseğe destek olmak amaçlarımdan biri (K1). Maddi sıkıntılarımız vardı. Aynı zamanda yeni şeyler öğrenmek çok istiyordum. Bir yerde bir çabam olsun istedim. Ardından insanlara destek olmak ve bir şeyler öğrenmek de kooperatife üye olma konusunda desteklemektedir (K2). Kadınlara destek olmak, kadınlara vizyon kazandırmak, çocuklara destek eli uzatmak istediğim için kooperatife üye oldum, kurdum (K4). Kadınlarımıza destek amaçlı (K5).

Kooperatifle ilgili gelecek planlamalarının neler olduğuna yönelik soruya verilen cevaplar, kadınların kişisel gelişim ve diğer kadınlarla iletişim ihtiyacını ve çabasını göstermektedir. Başlangıçta kooperatif konusunda çok da bilgi sahibi olmayan üye kadınlar, bu bilgi eksiklerini tamamlamak adına fırsat buldukça kongre, seminer ve fuarlara katılım sağladıklarını, başka kooperatiflerle iletişim kurarak bilgi alışverişinde bulduklarını ifade etmektedirler. Diğer kooperatiflerle kurulan iletişim, gelecek planlamalarında yer almaktadır. Zira üç kooperatif birleşerek ürünlerini sergileme planları yapmaktadırlar.

Kooperatifçilik, Kadın ve Değişim

Kadın girişimci; ev dışında, kendi adına kurduğu bir işte tek başına veya istihdam ettiği diğer kişilerle birlikte çalışan ve/veya işin sahibi olması sıfatı ile ortaklık kuran, herhangi bir mal veya servisin üretilmesiyle ilgili faaliyetleri yürüten, bu mal veya servisin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan/yaptıran, işi ile ilgili olarak ilişkiye girilmesi gereken kişi, örgüt, kurum veya kuruluşlarla kendi adına ilişki kuran, iş sürecinin örgütlenmesi, mal ve hizmet üretiminin planlanması, iş yerinin işletilmesi, kapatılması veya geliştirilmesine kendisi karar veren ve işinden elde ettiği kazancın yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan kadındır. (Arslan ve Toksoy, 2017). Bu tanımlama Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi'nin kuruluş aşamasından itibaren kooperatifin kurucu üyeleriyle örtüşmektedir:

Kooperatifi kurarken belirli yerlerden destek gelir diye yedi kadınla toplandık. Ancak hiç birinin elinde hiç bir şey yoktu. Bir çuval unla başladık. Bir çuval unu aldık. Yedi kişi unumuzu, yumurtamızı, tuzumuzu aldık. Yedi kişi 100 kg makarnamızı yaparak satışa başladık. Bu 100 kg ile şu anda tonlarca üretiyoruz. İstedığımız kadar üretiyoruz. Tabi ki sıkıştık, zor zamanlar geçirdik. Arabamız yoktu, taksi ile ulaştırdık gideceğimiz yerlere. Taksi olmadı otobüsle arkadaşlarımızdan biri götürdü teslim etti. Daha iki yıllığız. O günler geçti diyebilirim. Şu anda kendimizden eminiz. Un parası bulamazsak veresiye alır durumuna geldik. Yani özgüvenimiz var bize güvenenler var. (K1)

Bağımsızlık, yüksek özgüven, hırs, risk almak, dinamizm, rekabet gücü, amaç odaklılık, kendi işini kontrol etmek kadın girişimcilerin ortak özellikleri olarak kabul edilmektedir (Soysal, 2010:90). Kooperatif üyesi kadınlar da görüşme sırasında sorulan kadın girişimcilerde bulunması gereken özelliklerin neler olduğuna ilişkin soruya cevap verirken bu özelliklerle örtüşen ifadeler kullanmışlardır:

Girişimci olmak güçlü olmak demek, fedakar olmak demek, belirli zorluklardan yılmamak gerek (K1). Önce sorumluluk sahibi olacak, yaptığı işi bilecek bilincine varacak. Sonrasında her şey zamanla gelir(K3). Gözü kara olması lazım, araştırmacı olması lazım, araştırmadan hiçbir şey olmuyor, yeniliklere açık olması lazım, sosyal olması lazım. Korkusuz olmaları lazım (K4). Azim gerektiriyor, özgüven gerekli (K5). Güçlü olmaları (K6).

Çalışmamıza katılan görüşmeciler 18-48 yaş aralığındadır. Yedi görüşmeciden ikisi otuz beş yaşın üzerindedir. Dolayısıyla ağırlıklı olarak genç girişimcilerin var olduğu söylenebilir. Bu genç kadın girişimcilere kooperatifin kendilerine ne kazandırdığına ilişkin soruya olumlu yanıtlar vererek, gelecek planlarından söz etmişlerdir. Biri lisans, üçü lise, ikisi ortaokul mezunu, biri ortaokul terk olan tüm görüşmeciler kooperatifin kendilerine olumlu katkı sağladığı konusunda hemfikirdir. Gelişimlerini devam ettirmek için hem eğitimlerini daha ileri düzeylere taşımak, hem de hizmet içi eğitimler almak amacındadırlar:

Liseyi bitirmek istiyorum. Belgeler almak istiyorum. Pastacılık, baklava, erişte, makarna, bu tarz eğitimlere daha çok gıdaya çok önem vermeyi planlıyorum (K2).

Öncelikle okulumu bitirmek istiyorum, daha sonra işimi ileriye götürmek. Hedefim kendi dükkânımı açabilmek (K3).

Online yapılan eğitimler yüzeysel kalıyor. Bizim eğitimleri bire bir yapmamız gerekmekte. Bizi geliştirmemiz için eğitimlerimizi almamız gerekmekte. Instagram vs. çok kullanamıyoruz ilerletmek istiyoruz (K4).

Kooperatifte çalışmak çok yönlü olmayı, çalışma hayatında eşitliği, kurumsallaşma sürecini öğrenmelerine katkı sağlamıştır:

Kooperatifçilik herkesin eşit haklara sahip olduğunuz bir yer. Burası sizin at koşturduğunuz bir yer deyim yerinde ise. Burada istediğiniz alanda çalışabiliyorsunuz. Yalnızca üretmekten ziyade bunu pazarlamak da zorundasınız ya da ürettiğinizi tanıtmak zorundasınız. Ürettiğiniz ürünün reklamını da yapmak zorundasınız. Herkes çilek reçeli yaparken domates reçeli yapmak gibi bir şey. Neden bu domates? Bu domatesi şekerli bir hale getirmek için neden karanfil kattın? Çok yönlü düşünmeyi gerektiren ya da burayı nasıl büyütebilirim? Elimde bir işletmem nasıl bir kurumsal hale gelebilir? Aslında burada birçok süreç var. Kooperatifçilikte bunları eşit haklara sahip insanların yaptığı şey olarak düşünüyorum (K7).

Bunların yanı sıra kadınların isteyince neler başarabildiğini deneyimlemeleri, gelecek planları yapmalarında etkili olmuştur. Gelecekle ilgili planlarında ağırlıklı olarak kooperatifin sürdürülebilirliğinin sağlanması varken, kız çocuklarına destek olmak, değişim yaratmak da planlamaları arasındadır:

Çok hoşuma gidiyor, bir bayanın neler yapacağını görüyorum. Bayan sadece yemek yapacak iş yapacak, bu değil. Bayan da ticarete atılabilir. Çok güzel bir şey (K3).

Dışarıdan bakınca olmayacak gibi gözüküyor ama içerisine girince yapılacağını gördük (K5).

Kooperatifin sürdürülebilir bir sistemle ilerlemesini istiyorum. Kooperatifin birçok genç kıza dokunmasını istiyorum. Ben değişimci insanım birçok ülkeden etnik coğrafyadan, çok farklı insanlar farklı sistemler görüp uygulayabildiğimi en doğrusu hangisi ise onu uygulayarak Türkiye içerisinde bir değişim yapmak istiyorum. Onun dışında dünyayı gezmek istiyorum en büyük hayalim (K7).

Çalışmaya başlamalarının aileleri tarafından nasıl karşılandığı sorusuna çalışmaya başladıktan sonra olumsuz düşüncelerin yok olduğu cevabını vermişlerdir. Görüşmecilerden biri otuz beş yaşında, diğerleri 18-24 yaş aralığında maddi sıkıntılar nedeniyle çalışmaya başlamışlardır. Kadının eve geç gelmesinin sıkıntı olacağı, evli kadının çocuklarına bakmakta yetersiz kalacağı, aile düzeninin bozulacağı söylemleriyle karşılaşsalar da çalışma hayatına katıldıktan sonra tümünün ailesi çalışmanın iyi olduğu ve kadınların da çalışabileceği konusunda fikir beyan etmişlerdir. Görüşme sorularında sorumluluklarını bir sıralamaya koymaları istendiğine, iş hayatının henüz ilk sırada yer almadığı görülmüştür. Zira görüşmecilerin biri dışında (Önceliği eğitim olmuş, ailesini üçüncü sıraya yerleştirmiştir, K7) tümü ailelerini öncelik sıralamasında ilk sırada belirtmişlerdir.

Kadın Kooperatifinin Turizme Katkısı

Turizm, yarattığı ekonomik katma değerlerle ülke ekonomilerine katkı sağlayan bir endüstridir. Ekonomiye katkı sağlarken çeşitli fırsatları da beraberinde getirir ve yerel kalkınmaya olumlu etkilerde bulunur. Tarihsel süreç içerisinde turizmden kazanılan gelir, turizmin yarattığı istihdam arttıkça turizme yapılan yatırımlar da artmış ve ülke ekonomilerinin gelişmesine, kalkınmaya önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda ülkelerin farklı çekicilikleriyle turizm potansiyeline sahip yerel destinasyonlar da ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu yerel destinasyonlardan birisi de Beypazarı'dır. Beypazarı ilçesine ziyaret eden turist sayısı 1999 yılında 2501 iken 2015 yılı itibarıyla 470.000'e ulaşmıştır (Özşen, Köksal ve Demirtaş, 2017). Beypazarı yöresel gıda ürünleri ve yemekleriyle, el sanatlarıyla, doğal kültürel tarihi potansiyeliyle, küçük gibi görünen ama gezilecek yer sayısının yüksek olmasıyla, konaklama imkânlarının elverişliliğiyle, Ankara ve İstanbul'a yakınlığının gününbirlik turist ağırlamaya müsait olmasıyla turizm yatırımlarını çekmiş ve marka değer bir turizm destinasyonu olmuştur.

Beypazarı'ndaki tüm turizm potansiyelinin sürdürülebilirliğinde tüm kaynakların dengeli bir uyum içerisinde kullanılması önemlidir. Özellikle de turizmde yöresel gıda ürünlerinin ve yemeklerinin katkısının yadsınamayacağı bu ilçede kadın emeği ve girişimciliği de dikkat çekmektedir. Kılıç'ın da belirttiği üzere (2016), kadın girişimciliği önemlidir. Zira nüfusun yarısını oluşturan kadınlardan ekonomik alanda faydalanmamak büyük emek ve akıl israfıdır. Farklı bakış açılarıyla kadınlar ülke ekonomisinin canlanmasını ve çeşitlenmesini sağlar. Kadın istihdamının artması, ülke refahını da önemli ölçüde artırır. Ekonomide kendini anlatan kadınlar, sosyal düzeni ve barışı sağlar (Kılıç, 2016).

Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi de turizm açısından önemli bir kadın girişimciliği örneğidir ve bu turistik ilçenin turizm potansiyelinin sürdürülebilirliğinde pay sahibidir. Zira Beypazarı'na giden turistlerin uğrak noktalarından birisidir. Kooperatifin Beypazarı'nın turizminin sürdürülebilirliğine katkısı konusunda sorulan soruya tüm kooperatif üyeleri olumlu cevaplar vermiştir. Kooperatife gelen turist sayısı kayıt altına alınmadığından net rakam verilememekle birlikte görüşmeciler kooperatiflerinin bilinirliği arttıkça ziyaretçi sayılarının da giderek arttığını ifade etmektedirler. Anlaşma yapılan tur otobüsleri de bu hareketlilikte etkili olmuştur. Bu bağlamda kooperatif ürünlerine güvenen ziyaretçilerin her seferinde Beypazarı'na geldikçe uğradıklarını ve turizme önemli katkı sağladıklarını vurgulamaktadırlar: "Biz Beypazarı ile varız. Beypazarı da bizimle var (K1)".

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi'nin kurucu üyeleriyle görüşülmüş ve kırsal kalkınmada kadın emeğinin bir kooperatif aracılığıyla turizmin sürdürülebilirliğine katkısı analiz edilmiştir. Turizm sektörü, yapısı itibarıyla kadınların girişimcilik faaliyetleri için fırsatlar sunabilen bir sektördür. Beypazarı'nda bu kooperatifi kuran kadınlar da bu fırsatı değerlendirerek ekonomik ve sosyal fayda sağlamaktadırlar.

Çalışma hayatına erken yaşlarda başlayan Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi üyeleri, ağırlıklı olarak maddi sıkıntılar nedeniyle kooperatife üye olmuşlardır. Kooperatifle birlikte bu maddi sıkıntıların giderildiği, aile ekonomilerine katkı sağladıkları görülmektedir. Kooperatifte çalışmak ve emeğinin karşılığını maddi olarak almak kadınlara aynı zamanda ne kadar güçlü olduğunu hissettirmiş, özgüven ve eşitlik duygusu aşılamış, vizyon sağlamıştır. Kadın olarak yaşadıkları değişim, önceliklerini değiştirmemiş, aileleri öncelik sıralamasında ilk sırada kalmıştır.

Kooperatifler kurulduğu dönem itibarı ile gerek ortaklar gerek üyelerle belirli diyaloglara girmektedirler. Birçok sektörde olduğu gibi kooperatiflerde de sıkıntı ve sorunlar çıkabilmektedir. Türkiye'de kooperatiflerin genelinde güven sorunu ile karşılaşmaktadır. Kooperatif ortaklarının birbirlerine güvenememesi nedeni ile kooperatifin devamlılığı risk altına girmektedir. Bu nedenle her şeyden önce, kooperatif yöneticilerinin, ortakları ile güven bağlarını geliştirmek için çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Kooperatif ortaklarına ortak olduklarını hissettirilmesi için genel kurullara sürekli olarak katılım sağlanması gerekmektedir. Denetleme faaliyetlerinin gerçekçi ve anlamlı bir şekilde yapılması, faaliyet raporları, bilanço ve gelir/ gider tablolarının anlaşılır bir ifade ile sunulması önem arz etmektedir (Özalp ve Yılmaz, 2014).

Kooperatifte yaşadıkları sorunlara ilişkin soru sorulduğunda görüşmeciler çalışma arkadaşlarıyla uyumun önemli olduğunu vurgulayarak ciddi bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir (K2, K3, K5). Kurulduktan sonraki ilk dönemlerde yaşanan sorunun ise kısa zamanda çözüme kavuşturulduğu aktarılmıştır⁶. Akademik yazında kadın girişimcilerin sorunlarını iş kurma aşamasındaki sorunlar, iş kurulduktan sonra yaşanan sorunlar ve mevcut sorunlar olmak üzere üçe ayırmaktadır. Sermaye, mal, donanım, araç-gereç temini, kiralama, resmi kuruluşlarla ilişkiler, toplumsal önyargılar, acemilik, yalnızlık iş kurma aşamasındaki sorunlardır. Müşteri ilişkilerini geliştirememeye, müşteri azlığı, iş yürütmede bilgisizlik, kadın olma, personel bulma, kendini kabul ettirme, ödemeler, piyasadaki sorunlar iş kurulduktan sonra yaşanan sorunlardır. Mevcut sorunlar ise kalifiye eleman bulamama, mal temini, ucuz hammadde ve mal temini, müşteri azlığı olarak sıralanmaktadır (Güney, 2006). Bir girişimcilik örneği olan Beypazarı Kınalı Eller Kadın Kooperatifi özelinde yukarıda aktarılan sorun dışında yaşanan bir sorundan söz edilmemiştir. İki yıl önce kurulmuş bir kooperatif olarak kuruluş aşamasında yaşanabilecek sorunları aşmışlar ve artık kurumsallaşmışlardır. Zaten en iyi bildikleri işi yaptıklarından acemilik yaşamamışlardır. Toplumsal önyargıların ise artık sempatiye dönüştüğü görüşmelerde dillendirilmiştir. Pandemi döneminde kurulmuş olmalarına rağmen piyasadaki zorlu koşullardan etkilenmediklerini, aksine gerek mal temininde gerekse müşteri bulmakta sıkıntı yaşamamışlardır. Beypazarı'nın günübirlik turistik amaçlı ziyaretçi çekme potansiyeli bu süreçte hem kooperatifin sürdürülebilirliğine, hem de kooperatifin üretimi ilçenin turizminin sürdürülebilirliğine katkı sağlamıştır.

Kooperatifin ve kooperatifin turizmin sürdürülebilirliğine katkısının devam edebilmesi için üye kadınların eğitim desteğine ihtiyaçları vardır. Her ne kadar üye kadınlar seminer, kongre, fuar gibi eğitimlere fırsat buldukça katıldıklarını ifade etseler de pazarlama, markalaşma, finansman yönetimi, yönetim, iş birlikleri ağı kurmak için eğitimler almaları elzemdir. Zira kooperatif, kadınların geleneksel el emeği üretimine dayansa da sürdürülebilirliğin sağlanması profesyonelleşmeyi ve piyasa koşullarına uyum sağlamayı gerektirmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de hem yerel yönetimlerin hem de ilgili kamu kurumlarının özellikle de eğitim, yeni pazarların bulunması, markalaşma konusunda desteğinin sağlanması önem arz etmektedir. Zira ülke kalkınmasında kadınların da işgücüne dâhil olması kalkınmanın hızını artırmaktadır. Bu bağlamda kadın kooperatifleri de kadın emeğinin ekonomiye dâhil edilmesinin ve kadınların erkeklerle eşit olarak toplumda var olması için gerekli toplumsal dönüşümün bir aracıdır.

Beyan

Makalenin tüm yazarlarının makale sürecine verdikleri katkı eşittir. Yazarların bildirmesi gereken herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Akkaya, F. A. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma İle Kadın Kooperatifleri Arasındaki İlişki ve Kadın Kooperatiflerinin Finansal Performanslarının Analizi, *2. Uluslararası Kadın Kongresi, Güçlendirilmek Yerine Güçlenmek ve İlerlemek*, Dokuz Eylül Üniversitesi 4-5 Ekim 2018. İzmir. ss:1098-1105.

Arıkan, R. (2017). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Arksey, H. and Knight, P. (1999). *Interviewing for Social Scientists: An Introductory Resource with Examples*.

⁶ Kooperatifi yedi kişi ile kurduk. Yedi kişi içerisinde altı kişi üretim konusunda bilgi sahibiydi. İş biliyorlardı. Üretenleri bir tarafa diğer kişileri bir tarafa ayırdık ancak bu iş böyle yürümedi. Birçok kişi itiraz etti. Az çalışma çok çalışma, az kazanma çok kazanma polemiki oluştu. Bunun bir problem olduğunu görerek bölümlere ayırdık. Şu anda herkes kendi dalında rekabete giriyor ve ürünleri yükseltmek için çabalıyorlar. Yani herkes kendi dalında gelişmeye başladı. Bu çözümleri de gezerek, dinleyerek geliştirdik (K1).

- London: Sage Publications.
- Arslan, İ. Kahraman, Toksoy ve M. Demet. (2017). Türkiye’de Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 1(1): 123-148.
- Ateş, H.(2021). Kadın Girişimci Sayısı 150 Bine Ulaştı. *Sabah Gazetesi*. [Online] <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2021/03/08/kadin-girisimci-sayisi-150-bine-ulasti> [Erişim Tarihi: 06.01.2022].
- Bayram, G, E. (2018). Kadın Girişimciler ve Turizm: Mevcut Durum ve Sorunlar Üzerine Sinop İlinde Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2): 56-88.
- Bölükbaş, T. (2010). *Kooperatif Yöneticilerinin Hukuki ve Cezai Sorumlulukları*. (2.Basım), Ankara: Adalet Yayınevi.
- Çiçen, C. (2019). *Turizm Sektöründe Kadın İşgücünün Performansının İncelenmesi, Edirne İli Konaklama İşletmeleri Örneği*, T. C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Duguid, F., Gurutaş, G. ve Wodzicki, M. (2015). *Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu Raporu*. https://www.aile.gov.tr/KSGM/PDF/Turkiyede_Kooperatifcilik_Kadin.pdf, [Erişim Tarihi: 28.01.2022].
- Emiroğlu, M. (2019). *Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı.
- Global Report on Women in Tourism (Second Edition), 2019. <https://www.eunwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284420384>, [Erişim Tarihi: 27 Şubat 2021].
- Güney, S. (2006). Kadın Girişimciliğine Genel Bir Bakış, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, C:1, S:1: 25-43. <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=68643> [Erişim Tarihi: 09.02.2022]. <https://csb.gov.tr/sss/yapi-kooperatifleri> [Erişim Tarihi: 02.01.2022]. <https://koopbis.gtb.gov.tr/Portal/kooperatifler?Unvan=Kooperatif&RefKurulusTipId=30&RefKooperatifTuruId=&IIId=90&IlceId=> [Erişim Tarihi: 06.12.2021]. <https://sosyalekonomi.org/turkiyede-kadin-kooperatifleri/> [Erişim Tarihi: 25.12.2021]. <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/kooperatifler-hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik> [Erişim Tarihi: 06.01.2022]. <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/kooperatif-nedir> [Erişim Tarihi: 06.12.2021]. <https://www.cankaya.bel.tr/news/12325/Cankayadan-Kooperatifcilik-Egitimi/> [Erişim Tarihi: 06.01.2022]. <https://www.eraytur.com/italya-nufusu/> [Erişim Tarihi: 28.01.2022]. <https://www.iienstitu.com/blog/nitel-arastirma-yontemleri> [Erişim Tarihi: 02.01.2022]. <https://www.kedv.org.tr/kedv-ve-kadin-kooperatifleri-hareketi> [Erişim Tarihi: 06.12.2021]. <https://www.mamak.bel.tr/haber/mamakta-kadin-emegi-degerlenecek/> [Erişim Tarihi: 04.01.2022]. https://www.tr.emb-japan.go.jp/itpr_ja/11_000001_00357.html [Erişim Tarihi: 28.01.2022].
- Kaya, Ş. (2017). Turizmde Kadın Emegi, *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, (9): 1-22.
- Kılıç, S. (2016). *Kadın Girişimcinin Yol Haritası*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Köne, A, Ç. (2018). *Türkiye’de Kadın Kooperatifleri*. [Online] <https://sosyalekonomi.org/turkiyede-kadin-kooperatifleri/> [Erişim Tarihi: 20.12.2021].
- Köse, Z. (2014). *Turizmde Kadın İstihdamı ve Kadın Girişimciliği Beypazarı Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özalp, A. ve Yılmaz, İ. (2014). Yeni Nesil Kooperatifler ve Türkiye’de Tarımsal Kooperatiflerin Sorunlarının Analizi, XI. *Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi 3-5 Eylül 2014. Samsun. ss: 1266-1273.
- Özmen, K. (2012). *Kooperatiflerde Genel Kurul İşlemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

- Özşen, Z, S., Köksal, Y. ve Demirtaş, N. (2017). Beypazarı Halkının Turizmin Ekonomik Etkileri Üzerine Algısı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 59: 439-456.
- Reinharz, S. (Ed.). (1992). *Feminist Interview Research*. New York: Oxford University Press.
- Roelants, B., Hyungsik, E. and Terrasi, E. (2014). *Cooperatives and Employment: A Global Report*. [Online] https://www.ica.coop/sites/default/files/202111/cooperatives_and_employment_a_global_report_en_web_21-10_1pag.pdf [Erişim Tarihi: 20.12.2021].
- Silverman, D. (2016). *Qualitative Research*. London: Sage.
- Soysal, A. (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi S.B.F Dergisi*, C:65, S:1: 83-114.
- Sözbilir, M. (2009). *Görüşme*. [Online] <https://fenitay.files.wordpress.com/2009/02/67-nitel-arac59ftc4b1rmada-veri-toplama-arac3a7larc4b1-i-gc3b6rc3bcc59fme.pdf> [Erişim Tarihi: 3 Mart 2022].
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2015). *G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik* [Online] https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0f8d13b876180c773fd5/G20_kitapcik%2002.12.2015%20son%20son.pdf [Erişim Tarihi: 20.12.2021].
- Tüzüncü, D. (2019). Turizmde Kadın İstihdamı, (Editör) Vatan, A: *Turizmde Kadın Olmak* içinde (ss.67-84) İstanbul: Değişim Yayınları.
- Yetiş, Ş, A. ve Çalışkan, N. (2020). Turizm Sektöründe Kadın İstihdamı: Mevcut Duruma İlişkin Bir Değerlendirme, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3): 105-119.